

Risku izvērtēšana Valsts kontrolē

Valsts kontrole ik dienu sastopas ar izaicinājumu maksimāli precīzi plānot savu darbību tā, lai visiem būtu kopīgs ieguvums no valdības finanšu un materiālo resursu izmantošanas. Proti, lai pieejamie resursi tiktu izmantoti maksimāli efektīvā un saprotamā veidā, novēršot to nelietderīgu izmantošanu, atbildīgajām amatpersonām izprotot Valsts kontroles ieteikumu būtību un to pienesumu valsts pārvaldības efektivitātes palielināšanā.

Atbildēt uz jautājumu – kā ātri, lēti un kvalitatīvi veikt revīzijas – nav vienkārši, jo vispirms nepieciešama savlaicīga un visaptveroša revīzijas procesam pakļauto jomu risku izvērtēšana.

Tāpēc Valsts kontrole veic rūpīgu jomu izvērtējumu ar mērķi koncentrēties uz tām jomām, kuras pārbaudot un kuru sakārtošanai sniedzot ieteikumus gan finanšu ietekme, gan pozitīvā ietekme uz pārvaldības procesiem būs maksimāla.

Valsts pārvalde, tās resursu izmantošana ikvienā tās attīstības posmā būtu jāorganizē tā, lai nodrošinātu iedzīvotājiem piemērotus dzīves un sociālos apstākļus, vienlaikus iespējami samazinot negatīvo ietekmi uz valsts ekonomiku. Tas nozīmē, ka vispirms ir jāizvērtē ar resursu izmantošanu saistītie riski. Vienlaikus Valsts kontrole pieņem, ka ir situācijas, kad var atkāpties no vispārpieņemtās prakses, lai gūtu pārlicību, vai valsts kopējo resursu izmantošana sasniedz pareizos adresātus, kam tas būtu vairāk nepieciešams. Risku izvērtēšanā Valsts kontrole ievēro gan starptautisko revīzijas standartu prasības¹, gan iekšējo normatīvo regulējumu, kas paredz, ka revīziju tēmu izvēles process sastāv no vairākiem posmiem, t.sk. no:

- revidējamo jomu stratēģiskā novērtējuma sagatavošanas, ietverot jomu risku novērtējumu;
- revīziju tēmu pieteikumu sagatavošanas, kas ir balstīta uz jomu stratēģisko izvērtējumu.

Revidējamo jomu izvērtējumu veic, lai gūtu pārlicību, ka revīziju tēmas ir sabiedrībai būtiskas. Risku izvērtējums ir nodrošināts četru gadu garumā, lai iegūtu reprezentatīvu novērojumu kopu par katru jomu. Revidējamo iedalījumu jomās piedāvā Valsts kontroles revīzijas departamenti, ņemot vērā 1) revīzijas metožu izmantošanas iespējas, 2) nozaru specifiku, 3) budžeta programmu iedalījumu, 4) būtiskākās valdības funkciju grupas, 5) konkrēta perioda īpatnības, piemēram, izdevumi jaunu izaicinājumu pārvarēšanai, kā arī citus apsvērumus.

Revīzijas departamenti ik gadu īsteno nozares revidējamo jomu stratēģisko novērtējumu un jomu risku novērtējumu.

Jomu risku vērtējums tiek apkopots pa valdības resoriem atkarībā no konkrētām vajadzībām. Ikvienas jomas riski tiek vērtēti atbilstoši 20 dažādiem kritērijiem.

Stratēģiskās vadības riski tiek vērtēti atbilstoši šādiem kritērijiem:

- attīstības plānošana – vai ir izstrādāta un aktualizēta rīcībpolitika, izvirzīti mērķi, noteikti rezultāti;
- budžeta saistība ar attīstības plānošanu (institūcijas darbības stratēģijas) – vai ir izstrādāti plāni budžeta sasaistei ar politikas plānošanas mērķiem;
- funkciju izpildes izmaiņas – vai attiecīgā jomā ir mainījušās atbildīgās institūcijas, vai ir mainījušies atbildīgie darbinieki, vai ir noticis darbinieku skaita būtisks samazinājums, rotācija;

¹ *International Standards of Supreme Audit Institutions (ISSAI).*

- kapitālsabiedrību vadība – vai attiecīgā jomā tiek nodrošināta valsts kapitālsabiedrību pārvaldība, noteikti darbības rezultāti un mērķi;
- funkciju novitāte – vai nozarē, jomā vai programmā notiek būtiskas reformas, vai funkcija ir jauna, bet institūcijai nav pieredzes tās īstenošanai;
- starptautiskā nozīme – vai jomā tiek nodrošinātas uzņemtās starptautiskās saistības un vienošanās, vai pastāv sankciju iespēja.

Iekšējo procesu vadības riski tiek vērtēti atbilstoši šādiem kritērijiem:

- pamatprocesu kvalitāte – vai ir ieviesta kvalitātes vadības sistēma, procesi, un vai tiek veiktas darbības, kas mazina jomas iekšējos riskus;
- cilvēkresursu vadība – vai ir ieviests ētikas kodekss, darba vērtēšanas sistēma, cik būtiska ir darbinieku mainība, vai tiek īstenots cilvēkresursu apmācības process;
- informācijas tehnoloģiju pārvaldība – vai un kā izmanto IKT sistēmas, vai ir to pārvaldības plāni, vai tiek nodrošināta to atjaunošana un darbības nepārtrauktība;
- iekšējā audita kvalitāte – vai revidējamā jomā tiek nodrošināts iekšējais audits, un vai var uz to paļauties;
- risku pārvaldības kvalitāte – vai tiek veikts jomas risku pašnovērtējums, krāpšanās risku novērtējums, un vai ir veiktas darbības, lai to mazinātu;
- finanšu vadības kvalitāte – vai tiek nodrošināta vadības līmeņa kontrole pār finanšu plānošanu un atskaitēm.

Finanšu rādītāju riski tiek vērtēti atbilstoši šādiem kritērijiem:

- finanšu īpatsvars – kāds resora budžeta īpatsvars ir attiecīgās jomas finansējumam; jo lielāks īpatsvars, jo lielāki riski;
- izmaiņas finanšu apjomā – vai notikušas straujas un būtiskas izmaiņas finanšu apjomā; jo lielāks finanšu apjoma pieaugums, jo lielāki riski.

Labas pārvaldības riski tiek vērtēti atbilstoši šādiem kritērijiem:

- tiesvedības riski – vai pastāv riski ar uzsāktu tiesvedību, kas var ietekmēt finanses un saistības; kuras rezultātā var būt finanšu ietekme un saistības;
- pakalpojumu apjoms – vai attiecīgā funkcija ir vērsta uz pakalpojuma sniegšanu sabiedrībai, novērtējot sabiedrības ietekmes būtiskuma pakāpi, kādu daļu sabiedrības ietekmē;
- politiskā interese – vai ir pietiekama Saeimas vai valdības interese par funkcijas izpildes kvalitāti;
- aktualitāte – vai jomas vērtējums tiek atspoguļots plašsaziņas līdzekļos, norādot uz negatīviem riskiem, atspoguļojuma regularitātes vērtējums;
- sūdzības – vai par jomu tiek saņemtas regulāras sūdzības, vai joma ir sabiedrības uzmanības centrā;
- normatīvās vides stabilitāte – vai normatīvā vide ir stabila un caurskatāma, vai bieži netiek veikti grozījumi, bet tiek ievērota pēctecība, normatīvo aktu anotācijas, sniedzot vispusīgu informāciju.

Risku vērtējuma kritēriju apkopošanas pieeja

Stratēģiskā vadība	attīstības plānošana
	stratēģiskā plānošana
	izmaiņas funkciju izpildē
	kapitālsabiedrību vadība
	funkciju novitāte
	starptautiskā nozīme
Iekšējo procesu vadība	pamatprocesu kvalitāte
	cilvēkresursu vadība
	IKT pārvaldība
	iekšējais audits
	risku pārvaldība
	finanšu vadība
Finanšu rādītāji	finanšu īpatsvars
	izmaiņas apjomā
Laba pārvaldība	tiesvedības riski
	pakalpojumu apjoms
	politiskā interese
	aktualitāte
	sūdzības
	normatīvās vides stabilitāte

Katram kritērijam tiek noteikts vērtējums, kas daļēji ir balstīts uz kvantitatīvām atšķirībām (ja konkrēta kritērija gadījumā kvantitatīvie lielumi ir noteikti), daļēji ir kā nozares eksperta kvalitatīvs situācijas vērtējums:

- **augsts risks**, ja iestāšanās iespēja un būtiska ietekme uz jomu ir izteikti augsta;
- **vidējs risks**, ja ir zema iestāšanās iespēja, bet saglabājas būtiska ietekme uz jomu;
- **zems risks**, ja iestāšanās iespēja un ietekme ir ierobežota;
- **nav vērtējuma**, ja iestāšanās iespēju vai ietekmi nevērtē vai arī informācija nav pietiekama, lai sniegtu kvalitatīvu vērtējumu.

Pat ja risku novērtēšanā tiek izmantota standartiem atbilstoša pieeja, audita iestādēm ir jārikojas atbilstoši konkrētai situācijai, sniedzot pārliecību pilsoniskai sabiedrībai par valdības veikto pasākumu lietderību, atbilstību un likumību. Tādējādi papildus risku vērtēšanai ir būtiski noskaidrot vai valdība ievēro minimālās labas pārvaldības prasības, piemēram:

- uzturēt iekšējās kontroles sistēmu darbību, īpašu uzmanību pievēršot netipiskiem izdevumiem;
- pārliecināties, ka rīcība tiek veikta normatīvajos aktos noteiktā kārtībā, nepieciešamības gadījumā ierosināt operatīvi grozīt normatīvos aktus;
- dokumentēt lēmumu pieņemšanu izsekojamā un saprotamā veidā;
- pievēršot uzmanību tādu kontroles pasākumu veikšanai kā pienākumu sadale, iespējami novēršot vienas personas iespēju lemt par visiem viena procesa posmiem.

Valsts pārvaldes darbs vienmēr ir saistīts ar riskiem, tomēr vēl būtiskāk ir kļūdas atzīt, novērst cēloņus un tās neatkārtot. Lai mazinātu riskus valsts pārvaldes darbā, ir nepieciešams skaidrs politikas redzējums, kas ļautu izvēlēties pareizāko iespējamo risinājumu. Tikpat būtiski ir nodrošināt un uzturēt institūcijā atbilstošu kompetenci un vajadzības gadījumā konsultēties ar citām valdības institūcijām, pirms pieņemt atbildīgus lēmumus, nevis pēc diskutablu lēmumu pieņemšanas.